

राष्ट्रसंत गाडगेबाबा: एक चालते-बोलते विद्याकेंद्र

बुरहाण सुवर्णा देविदास

लोकमान्य टिळक महाविद्यालय,
वनी, जिल्हा यवतमाळ
suwarna77burhan@gmail.com
Mob. No-7447842923

सारांश

राष्ट्रसंत गाडगे बाबा हे एक चालते-बोलते विद्याकेंद्र होते. ते स्वतः शाळेतून शिक्षण न घेतलेले अशिक्षित जरी असले तरी देखील त्यांनी शाळेतून शिक्षण घेतलेल्या शिक्षित लोकांनाही विचार करण्यास भाग पाडणा-या गोष्टी आयुष्यभर केल्या. त्यांनी आपल्या किर्तनाच्या माध्यमातून अनेक अनिष्ट चालीरितिबाबत प्रबोधन केले, त्यापासून लोकांना परावृत्त करण्याचा प्रयत्न केला.

प्रमुख शब्द :- विद्याकेंद्र, शिक्षित – अशिक्षित किर्तन, अनिष्ट चालीरिति, प्रबोधन.

प्रस्तावना:

संत म्हटले की, आपल्या डोळ्यासमोर येते, ते भगवे वस्त्र परिधान केलेला, अंगभर विभूती फासलेला, गळाभर तुळशीमाळा, ऋद्राक्षमाळा धारण केलेला, देव-देव करणारा व देव-देव करायला लावणारा व्यक्ति. परंतु गाडगे बाबा मात्र याहून वेगळे होते. ‘‘तिर्थी घोडा पाणी देव रोकडा सज्जनी’’ असे आपल्या किर्तनातून उपदेश करत, स्वच्छतेचे महत्त्व सांगणारे दीन-दुबळे, अनाथ – अपंग यांची सेवा करणारे, देवळात जाऊ नका, मूर्तिपूजा करू नका, देव-देव करत बसू नका, मुलामुलींना शिकवा, अज्ञानी राहू नका, कर्ज काढून सण – वार साजरे करू नका, पोथी – पुराणे, चमत्कार, मंत्र-तंत्र, आख्यायिका, भाकडकथा यांवर विश्वास ठेवू नका असे सांगणारे ते म्हणजे संत गाडगेबाबा.

विश्लेषण:

अंगावर फाटके – तुटके पण अगदी स्वच्छ कपडे घालणारे, एक फाटकी गोधडी खांद्यावर घेतलेले तसेच हातात मातीचे एक खापर घेऊन गावोगाव भ्रमंती करणारे, हातातील खराटयाने गाव झाडून लखव करणारे, गावातील लोकांना किर्तनाच्या माध्यमातून ज्ञान देणारे, हातांतील खापरात पोटापुरते अन्न मागून खाणारे व त्याच

खापरात पाणी पिणारे, जमीनीवर बसणारे व एखाद्या पडवीत अंगावर थिगळांची गोधडी घेऊन झोपी जाणारे, मोह –माया मुक्त, केवळ समाजाच्या संसाराची चिंता वाहणारे संत म्हणजेच राष्ट्रसंत गाडगे बाबा होत,

‘गोपाला गोपाला देवकीनंदन गोपाला’ हे त्यांच आवडत भजन होत, किर्तणाच्या माध्यमातून लोकशिक्षणाचे कार्य करणा-या संत गाडगे बाबाना गोधडे महाराज म्हणूनही ओहखले जाते. त्यांचे मूळ नाव डेबूजी झिंगराजी जाणेकर, त्यांचा जन्म अमरावती जिल्ह्यातील शेणगांव येथे झाला, दारूच्या व्यसनापायी त्यांच्या वडिलांचा मृत्यु झाल्यामुळे त्यांना मामाकडेच राहावे लागले, त्या काळानुसार त्यांचे लग्न लवकरच झाले, त्यांना चार मुलीही होत्या परंतु आपण समाजाचं काही देण लागतो ही जाणिव असलेले गाडगेबाबा संसारात रमले नाहीत व तथागतप्रमाणे घर सोडून अवघ्या समाजाचा संसार सुधारण्यासाठी बाहेर पडले.

संत गाडगेबाबांनी समाजाला दशसूत्री संदेश दिला –

- भुकेलेल्यांना - अन्न
- तहानलेल्यांना - पाणी
- उघडयानागडयांना – वस्त्र
- गरीब मुलामुलींना – शिक्षणासाठी मदत
- बेघरांना – आसरा
- अंध, पंगु, रोगी यांना – औषधोपचार
- बेकारांना – रोजगार
- पशु-पक्षी, मुख्याप्राण्यांना – अभय
- तरूण – तरूणींचे – लग्न
- दुःखी व निराश लोकांसाठी – हिंमत
- गोरगरिबांना – शिक्षण

ही दशसूत्री म्हणजेच खरा धर्म, हीच खरी भक्ति नि हिच खरी देवपूजा असे ते म्हणत.

गाडगेबाबा संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराजांना आपले गुरू मानत. परंतु “मी कुणाचा गुरू नाही व माझा कुणी शिष्य नाही” असे ते म्हणत त्यांनी कुठल्याही जागी. धर्म किंवा संप्रदायाला समर्थन दिले नाही, रीति-रिवाज अंधश्रद्धेला फाटा देण्याचे काम त्यांनी स्वतःपासूनच सुरू केले, बारश्याला दारू – व मटणाचे जेवण देणे ही रूढी होती. परंतु त्यांनी त्याऐवजी गोडाधोडाचे जेवण दिले होते, हातातील खराटयाने गावातील घाण व किर्तन –

भजनाच्या माध्यमातून मनातील घाण काढण्याचे काम त्यांनी केले. अज्ञान, अंधश्रद्धा, दुर्गुण, भोळ्या समजूती अनिष्ट रूढी परंपरा यापासून लोकांना परावृत्त करण्याचे काम आयुष्यभर केले.

चोरी करू नका, व्यसनांच्या आहारी जाऊ नका, जातिभेद – अस्पृश्यता पाळू नका असे ते सांगत असत.

एकदा पंढरपूरला या ठिकाणी बा. ग. टिळकांचे भाषा सुरू होते. गाडगेबाबा येतांना दिसताच श्रोते त्यांच्याकडे वळले, तेव्हा टिळकांनी बाबांना मंचावर बोलावून काही बोला म्हणाले तेव्हा “टिळक महाराज म्या चुकलो, आम्ही ह्यातभर तुमची कापडं धुतली, इस्त्री केली; तवा आम्ही कसे मार्गदर्शन करू ? महाराज, काय बी करा पण आम्हाला बी ब्राह्मण करा”, असे म्हणून ब्राम्हणवादाला लथाडण्याचे काम ही त्यांनी केले.

एका व्यक्तीने दगडाच्या देवाची पूजा केल्यांनंतर एका कुत्र्याने त्यावर मूत्र विसर्जन केले म्हणून तो दगडाने त्याला मारू लागला तेव्हा गाडगेबाबा म्हणतात, मुक्या जनावराला का मारता ? त्याला काय माहित की, माणसांचा देव दगडात असतो, पितृपक्षात पितरांना श्राद्ध घालणा-यांचे देखील अशाच प्रकारे डोळे उघडण्याचे काम त्यांनी केले इथून एक-दोन किलोमीटर अंतरावरील माझ्या शेतात जर नदीचे पाणी पोहोचू शकत नसेल तर तुमच्या पितरांना इथून घातलेले श्राद्ध वर (स्वर्गात) पोहोचेल कसे ? गाडगेबाबांच्या प्रबोधनामुळे वरवंडे ह्या गावामध्ये 1931 पासून पशुहत्या बंद झाली. 8 फेब्रुवारी, 1952 ला ‘श्री गाडगेबाबामिशनची स्थापना करून महाराष्ट्रभर शिक्षणसंस्था व धर्मशाळा उभारल्या कधीही कोणाकडून काहीही न स्विकारणा-याबाबांनी मात्र डॉ. आंबेडकरांनी आणलेली 2 घोंगडी स्विकारली डॉ. आंबेडकर गाडगेबाबांना गुरु मानत. कर्मवीर भाऊराव पाटील, डॉ. पंजाबराव देशमुख यांना त्यांच्या कार्यात मदत करण्याचे काम ही गाडगेबाबांनी केले, अशा या थोर विभूतीचे निधन 20 डिसेंबर, 1956 रोजी पेढी नदीच्या काठावर वलगांव (अमरावती) येथे झाले, प्रबोधनकार ठाकरेनी त्यांचे चरित्र लिहिले.

संदर्भ :-

1. <https://www.esakal.com>marathwada>
2. <https://inmarathi.net>
3. प्रबोधनकार केशव सीताराम ठाकरे, प्रकाशक श्री गाडगे महाराज मिशन (रजि.) नाशिक प्रकाशन – मार्च 1952 – श्री संत गाडगेबाबा.